

МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ ВА МАЪНАВИЯТ РИВОЖИДА АДАБИЁТНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Усмон Қосимов, фил.ф.д, Жиззах ДПИ

**Эл нетиб топгай мениким, мен ўзимни топмасам
(Навоий)**

Асрлар бўйи ўз эрки ва мустақиллиги учун курашиб келган матонатли халқимиз ҳаёти ва шонли тарихининг бадиий инъикоси бўлган адабиёти ҳам бой ва ранг-баранглиги билан дунё тамаддунида алоҳида ўринга эга. Ўзбек тилимиз ва адабиётимизни дунё миқёсида тараннум этган, халқимиз маънавияти ривожига бениҳоя кучли ва самарали таъсир кўрсатган ва эндиликда янада юксак кадрланаётган беназир сиймо-бу, шубҳасиз, Алишер Навоийдир. У нафақат ўзбек халқи, балки бутун туркий оламнинг бетимсол шоир ва мутафаккири сифатида жаҳон бадиий-эстетик тафаккури ривожига ва Ренессанс тарихида энг юксак мавқени эгаллаган гениал санъаткордир. Навоий адабий-эстетик таълимотининг XX аср адабиёти ривожига бекиёс ўрни ва аҳамияти, илҳомбахш анъана ва ақидалари адиблар томонидан ижодий давом эттирилиши муаммолари етарли даражада ўрганилмаган. Мустабид шўро даврида бой тарихимиз ва адабиётимиз холисона ўрганилмасдан, аксинча, бундай ҳаракатлар “ўтмишни идеаллаштириш”, “миллатчилик” деган тамғалар билан қораланиб, тақиқлаб келинган. 1917 йил Октябрь “инқилобигача бўлган давр ўзбек адабиёти хон ва беклар учун ёзилган сарой шеъриятидан ёки диний мазмундаги асарлардан иборат”,¹- деб, бутунлай инкор этилган. Адабий меросга нигилистик ёндашув Яссавий, Навоий, Бобур, Сўфи Оллоёр, шоҳ ва шоир Феруз ва Абдулла Қодирий каби улуғ сиймолар шахси ва ижодига нисбатан жоҳилона муносабат ва тақиқларда яққол кўринади. 30-йилларда адабиёт тарихини изчиллик билан ёритган, ўтмишдаги йирик шоирлар фаолиятини илмий асосда мукаммал очиб берган бирон тадқиқот йўқ эди (О.Шарафиддинов). Чўлпон “Улуғ хинди” (1925) мақоласида Навоий, Умархон ва Фазлийлар бари “бир хил” дейиши ҳам Навоий даҳоси англамагани сабабли эди.² Навоий ижоди ва шахсини меҳр билан ўрганиб, илмий асарлар, шеър-достонлар ва “дилрабо роман” яратган Ойбек тақдири ҳам машъум сиёсат оқибати эди. Сўнгги йиллар юртимизда Ислом маърифати кенг ёйилаётгани, халқимиз қалбида муқаддас “Қуръон” ва муборак ҳадисларга бўлган имон-этиқоди ортиши адабиётнинг асл моҳияти, ҳаётий ва руҳоний илдиз ва манбаларини, хусусан, Навоий ижодиётининг аҳами ятини кенгрок идрок этишда ҳам муҳим асос бўлади. Бадиий-эстетик тафаккур оламига бундай ёндашув адибларимиз ижодидаги диний мотивлар, исломий маърифат ва этиқод ғояларининг теран илдизларини чуқуррок англаб етишга ҳам ёрдам беради. Ниҳоят, Истиқлол шарофати билан қалбимизда кечганидек ижтимоий-сиёсий қараш ларимизда, миллий онг–тафаккуримизда ҳам уйғониш ва ўзгариш юз берди. Эндиликда юртимиз тарихи ва аجدодларимиз меросини ҳаққоний

ёритиш имкони туғилди. Президентимиз фармони билан **1.09.2019 йилдан ўз фаолиятини бошлаган “Ўзбекистон тарихи” Телеканали фаолияти ҳам ана шу эзгу мақсадга қаратилган.** Собиқ шўро даврида ижтимоий-сиёсий ҳаётда бўлганидек, мафкура, тарих, адабиёт ва санъат соҳаларида ҳам кўплаб жиддий хато ва чалкашликларга йўл қўйилгани эндиликда бутун мураккаблиги ва фожиаси билан аён бўляпти. Халқимизнинг яқин ўтмиши ва маданияти тарихини ҳолисона ўрганиш, Ўрта Осиё ва чор Россия муносабатлари тарихи мавзусини илмий асосда ёритиш ва унга ижтимоий адолат нуқтаи назаридан баҳо бериш ҳамда тарихийлик ва бадиий талқин муаммоларини кенг ўрганиш маънавиятимиз ва истиқлол мафкурасининг ҳам долзарб муаммоларидан саналади.

Таассуф билан айтиш жоизки, ўтган аср иккинчи ярми ва асримиз бошларида юз берган тарихий воқеа-ҳодисалар то мустақиллик йилларига қадар бирёқлама, яъни тарихийлик ва бадиийлик мезонларига бутунлай зид равишда ёрилди. Яъни Ўрта Осиё ва Қозоғистон халқлари ўтмиши дағи фожиаларга тўла бўлган бутун бир давр ва бу даврда энг фаол ва миллатпарвар куч сифатида майдонга келган жади́дчилик ҳаракати ва адабиётининг асл мақсади ва улкан ижтимоий-сиёсий аҳамияти кўплаб тарихий- адабий манбаларда бутунлай бирёқлама талқин этилди. Фитрат ва Чўлпон, Бехбудий ва Қодирийлар асос солган жади́д адабиётининг улкан аҳамияти шундаки, бу тарихий ҳақиқатни ғавқулодда катта жасорат ва маҳорат билан, халқ ва миллат манфаатлари нуқтаи назаридан ҳаққоний акс эттирган эди. Афсуски, ижтимоий-сиёсий ва адабий эстетик тафак куримизнинг юксак бир босқичи бўлган жади́д адабиётининг бу каби ёрқин қирралари ҳолис баҳоланмасдан, аксинча, кескин қораланиб келинган. Жади́длар раҳнамоси Бехбудий маърифат, диний эътиқод, қадриятларга эҳтиром каби муқаддас тушунчалар миллатни сақлаб қолишнинг энг ишончли воситаси эканлигини таъкидлаган эди. “Ўткан кунлар” халқимиз томонидан севиб ўқиладиган кунлари М.Шеввердиннинг машъум мақоласи чоп этилган: “Ўзбекларнинг биринчи романи- Қодирийнинг романи ғоявий жиҳатдан бизга ётдир... унда эскича одат, Қуръон, ўтмиш, “олижаноб қадим замонлар” тарғиб қилинади...” Бу нафақат Абдулла Қодирий ижодига, балки миллатимиз, дину-эътиқодимиз ва маданий меросимизга нисбатан ғаддор тузум сиёсатининг манфур бир кўриниши эди. Қодирий улкан истеъдод соҳиби бўлиши билан бирга исломий маърифат ва Қуръоннинг ҳаётий ва оқилона талаб-ўйриқларига қатъий амал қилган, имон-эътиқодли зиёли ижодкор бўлгани учун ҳам миллатимиз келажагини ўқишда, илм-урфонда кўролган. Жаҳолатдан қутулиш йўли илм-маърифат эканлигини 100 йил олдин романларида ва “Миллатимга бир қарор” каби асарларида ҳам чуқур ифодалаган.³ Халқ ҳаётини реал акс эттириб, ўзликни англашда катта роль ўйнаган Чўлпоннинг “Ўзбегим”, “Бузилган ўлкага” каби шеърлари ҳам миллатчилиқда айбланди. 20-30-йиллари авж олган бешафқат мафкуравий хуружлар кейинчалиқ ҳам давом этади. Ойбек, Абдулла Қаҳҳор асарларида ҳаққоний тасвирланган халқ ҳаёти ва миллий ҳамда диний урф-одатлар ҳам машъум тузум сиёсати ва мафкураси томонидан кескин қораланиб, ғоявий зарарли эпизод сифатида талқин этилган. Ўзларининг улкан истеъдоди билан халққа садоқат билан хизмат қилган улуғ адибларимиз кўрган

ноҳақлигу фожеаларнинг асл сабаб-оқибати ҳақида Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов армон билан мушоҳада юритиб, шундай ёзади: “улар ғоят мураккаб, ғоят зиддиятли, таҳликали бир даврда яшаб ўтди. Мустабид империянинг беомон мафкураси, мустамлакачилик сиёсати минглаб ҳақгўйлар бошини ейишга улгурди, қанчадан-қанча истеъдод эгаларининг бўйнига бўйун туруқ солишга эришди. Ноғорасига ўйнашни хоҳламаганларни қатл қилди, қувғин остига олди. Шу тариқа ўзбек халқи ўзининг ўнлаб бекиёс фарзандларидан бевақт айрилди. Мадҳиябозлик адабиётнинг оммавий таомилига айланган. Не-не гўзал ташбеҳлар, чақмоқдек мисралар сомон орасидаги қаҳрабон бугдой доналаридек назардан қолиб кетар эди. Ушбу аччиқ ҳақиқатни, айниқса, бугунги ёшлар теран тушунмоқликлари керак.

Адабиётимизни янги бир босқичга кўтарган Эркин Воҳидовнинг “Ўзбегим”, “Изтироб”, Абдулла Ориповнинг “Ўзбекистон”, “Жавоб” каби шеърлари ва публицистик мақолалари, энг аввало, ҳақгўйлиги ва миллатпарварлик руҳи билан Навоий ижодий анъаналари билан ҳамоҳанглик касб этганлиги халқимиз маънавий ҳаёти ва тафаккурида улкан ўзгариш ясаганлиги айтилиши ҳақиқатдир. Ёхуд уларга издош бўлган Шавкат Раҳмон ва Муҳаммад Юсуф шеърляри, Тоғай Муродларнинг қисса ва романлари ҳам чинакам миллатпарвар адиблар сифатида ўзбек халқи, миллати ор-номуси, халқаро обрў-эътибори учун курашганлигидан ёркин далолат бериб туради. Буюк шоир ва ёзувчиларимиз анъана ва эътиқодига содиқ Тоғай Муроднинг маҳорати шундаки, асарларида миллий қадриятларимиз ва халқимиз бошидан кечирган залворли тарихий ўтмиш ҳаққоний акс эттирилади. Натижада “бахтиёр ва фаровон социалистик турмуш” деб мадҳ этиб келинган кечаги кунларимиз ҳақидаги ҳавоий фикрларимиз бутунлай ўзгаради. Бинобарин, ўзбек деҳқонлари ва қишлоқ аёлларининг дард-ситамли кечинмалари, қул каби итоаткор ва фидоий пахтакорларнинг беқадр меҳнати, афтодаҳол туриш-турмуши ҳақидаги тасаввурларимиз ўта юзаки эканлигига ва улар донгдор ёзувчилар ва москвалик сайёр режиссёрларнинг баландпарвоз сўзлари-ю ҳақоратомуз ҳамду санолаб идай ҳаёт ҳақиқатидан йироқ сохта мақтовлар эканлигига иқдор бўламиз. Шу жиҳатларига кўра “Отамдан қолган дала лар” романини халқимиз ва юртимиз бошидан кечган фожеаларга тўла бўлган бутун бир даврнинг бадиий солномаси деб аташ ҳам мумкин. Тоғай Мурод буюк Навоий ижоди ва юксак гуманистик ғояларининг ворислари бўлган Қодирий, Чўлпон, Ойбек ва Қаҳҳорлар каби адабиётни, ижодни муқаддас билган адиблардан эди. У ўзи орзу қилгандай, ҳақ сўзи, ҳаққоний асарлари билан халқимизга маънавий ҳайкал қўя олди. Тоғай Муроднинг “Ёш қаламкашларга тилакларим” мақоласида ҳақиқий ижодкорнинг адабиёт ва халқ олдидagi муқаддас бурчи ва вазифаси таъкидланган теран фикрлар тафаккур имизни янгилайди. “Биродар, мен сизни Ўзбекистон давлатингиз йўлидан борсангиз, дейман. Мен сизни ўзбек элидан намуна олсангиз, дейман”³ деган сўзлари барчамизга улуғ адибларимизнинг эзгу васиятидек туюлади. Улар халқимиз бошидан кечирган фожиаларни

унутмасликка, миллий уйғониш ва тикланишдан миллий тараққиёт сари юксалаётган янги Ўзбекистон имизни ва мустақиллигини буюк аждодларимиздай қадрлашга ва унга садоқат билан хизмат қилишга ундайди. Бундай миллатпарвар адибларимиз ҳаёти ва ижодининг барча мизга ибрат бўладиган ёрқин жиҳатлари ҳам, аввало, мана шунда бўлса керак. Она тилимиз ва адабиётимизнинг буюк яловбардори Навоий анъаналарига ворис бўлган мумтоз адибларимизнинг улкан хизмати яна шундаки, улар ўзларининг етук бадиий асарлари билан адабиётимизни янги бир поғонага кўтариш баробарида миллий тилимизнинг бойиши ва ривожига ҳам бекиёс ҳисса қўшдилар. Уларнинг адабиётимиз хазинаси дан ўрин олган асарлари нафақат ҳаётий мазмуни ва ёрқин характерлари билан, балки ўзбек тилимиз нафосати ва бойлигини ўзида мужассамлаштирганлиги билан ҳам ажралиб туради. Сўз санъати барча замонларда ҳам адабиётнинг, демакки, танқид-адабиётшуносликнинг ҳам мангу муаммоларидан бири бўлиб келган. Она тилимиз Давлат тили сифатида яшар экан ва унинг равнақи йўлида барчамиз масъул экан миз, буюк адибларимиз ижоди ва бадиий тил сабоқлари янада чуқур аҳамият касб этади. Шу муносабат билан адабиёт ва танқидчилигимиз ва маънавиятимиз учун ҳам муҳим бир ҳолатга эътибор қаратиш лозим. Баъзи таниқли танқидчи ва адабиётшуносларимизнинг мақола ва тадқиқотларида бадиий асар тили масаласига деярли эътибор берилмаслигини оқлаб бўлмайди. Бу- маънавий тафаккуримиздаги бир кемтиклик саналади.

Тил шундай бир кўзгуки, унда бадиий адабиётнинг барча фазилат ва қудрати акс этади. Дарҳақиқат, сўз илоҳий бир неъмат. Ҳар бир ижодкорнинг дард-қувончи, ўй-тафаккури, унинг бор таланти ва аъмоли ҳам, энг аввало, сўзида намоён бўлади. Навоий ва унга издош бўлган улуғ адиб-мутафаккирлар ҳамиша миллий тилимиз софлиги ва равнақи учун фаол курашган. Бу билан ҳам ўзларининг ватанпарварлик бурчини адо этишган. Олимларимиз фахр билан айтганидек, “она тилимизни севишда, ардоқлашда, ҳимоялашда қанча авлодларга йўл кўрсатган буюк Навоийнинг туркий тилимиз шаъни ва тақдири учун мардона кураш олиб борганига ҳар қанча ҳавас қилсак ва ундан ўрнак олсак, арзийди”.⁵ Улуғ адибларнинг тилимиз жонкуяри сифатидаги серқирра фаолияти ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш ва миллий тилимизнинг равнақи йўлида жонбозлик қилиши ҳар бир зиёли ижодкорнинг юксак ватанпарварлик бурчига айланган пайтда ижодий бир намуна бўлиб хизмат қилади. Донишмандлар айтганидек, тоғ чўққилари юксаклиги олисдан қаралганда, янада яққолроқ кўзга ташланади. Бу ташбеҳни ўзбек тилимизнинг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеи тўғрисидаги Фармонга нисбатан ҳам қўллаш мумкин. Бу тарихий Фармоннинг ҳалқимиз маданияти ва ёш авлоднинг камолоти учун нечоғлик катта ижтимоий-сиёсий ва тарбиявий аҳамиятга эга экани йиллар ўтган сари янада равшанроқ намоён бўли шубҳасиздир.

Адабиётлар:

1. Икрамов А. Избран. соч. в 3 т.-х. т. 2, Т.: 1973. с. 515.

- 2.Чўлпон. Адабиёт надир. Т.:1994.57-б.;
- 3.Абдулла Қодирий. Диёри бакр. Тошкент. Янги аср авлоди. 22-б.
- 4.Тоғай Мурод.Ёш қаламкашларга тилакларим. Бу дунёда ўлиб бўлмайди.Т.:2001.196-б.
- 5.Собиров А. Сўз бойлигимизнинг сергак посбони.А.Навоий ва ХХIаср.Т.:2018.266-б. Жумаев Н.Давлат тили нуфузи ва мавқеи.- “Тил ва адабиёт таълими”, №1.2020.

МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ ВА МАЪНАВИЯТ РИВОЖИДА АДАБИЁТНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

**Усмон Қосимов, фил.ф.д, Жиззах ДПИ
Эл нетиб топгай мениким, мен ўзимни топмасам
(Навоий)**

Асрлар бўйи ўз эрки ва мустақиллиги учун курашиб келган матонатли халқимиз ҳаёти ва шонли тарихининг бадиий инъикоси бўлган адабиёти ҳам бой ва ранг-баранглиги билан дунё тамаддунида алоҳида ўринга эга. Ўзбек тилимиз ва адабиётимизни дунё миқёсида тараннум этган, халқимиз маънавияти ривожига бениҳоя кучли ва самарали таъсир кўрсатган ва эндиликда янада юксак кадрланаётган беназир сиймо-бу, шубҳасиз, Алишер Навоийдир. У нафақат ўзбек халқи, балки бутун туркий оламнинг бетимсол шоир ва мутафаккири сифатида жаҳон бадиий-эстетик тафаккури ривожига ва Ренессанс тарихида энг юксак мавқеи эгаллаган гениал санъаткордир. Навоий адабий-эстетик таълимотининг ХХ аср адабиёти ривожига бекиёс ўрни ва аҳамияти, илҳомбахш анъана ва ақидалари адиблар томонидан ижодий давом эттирилиши муаммолари етарли даражада ўрганилмаган. Мустабид шўро даврида бой тарихимиз ва адабиётимиз холисона ўрганилмасдан, аксинча, бундай ҳаракатлар “ўтмишни идеаллаштириш”, “миллатчилик” деган тамғалар билан қораланиб, тақиқлаб келинган. 1917 йил Октябрь “инқилобига”ча бўлган давр ўзбек адабиёти хон ва беклар учун ёзилган сарой шеърятидан ёки диний мазмундаги асарлардан иборат⁴, деб, бутунлай инкор этилган. Адабий меросга нигилистик ёндашув Яссавий, Навоий, Бобур, Сўфи Оллоёр, шоҳ ва шоир Феруз ва Абдулла Қодирий каби улуғ сиймолар шахси ва ижодига нисбатан жоҳилона муносабат ва тақиқларда яққол кўринади. 30-йилларда адабиёт тарихини изчиллик билан ёритган, ўтмишдаги йирик шоирлар фаолиятини илмий асосда мукамал очиб берган бирон тадқиқот йўқ эди (О.Шарафиддинов). Чўлпон “Улуғ ҳинди” (1925) мақоласида Навоий, Умархон ва Фазлийлар бари “бир хил” дейиши ҳам Навоий даҳоси англамагани сабабли эди.⁵ Навоий ижоди ва шахсини меҳр билан ўрганиб, илмий асарлар, шеър-достонлар ва “дилрабо роман” яратган Ойбек тақдири ҳам машҳум сиёсат оқибати эди. Сўнгги йиллар юртимизда Ислом маърифати кенг ёйилаётгани, халқимиз қалбида муқаддас “Қуръон” ва муборақ ҳадисларга бўлган имон-эътиқоди ортиши адабиётнинг асл моҳияти, ҳаётий ва руҳоний илдиз ва манбаларини,

хусусан, Навоий ижодиётининг аҳами ятини кенгроқ идрок этишда ҳам муҳим асос бўлади. Бадиий-эстетик тафаккур оламига бундай ёндашув адибларимиз ижодидаги диний мотивлар, исломий маърифат ва эътиқод ғояларининг теран илдизларини чуқурроқ англаб етишга ҳам ёрдам беради. Ниҳоят, Истиқлол шарофати билан қалбимизда кечганидек ижтимоий-сиёсий қараш ларимизда, миллий онг–тафаккуримизда ҳам уйғониш ва ўзгариш юз берди. Эндиликда юртимиз тарихи ва аجدодларимиз меросини ҳаққоний ёритиш имкони туғилди. Президентимиз фармони билан **1.09.2019 йилдан ўз фаолиятини бошлаган “Ўзбекистон тарихи” Телеканали фаолияти ҳам ана шу эзгу мақсадга қаратилган.** Собиқ шўро даврида ижтимоий-сиёсий ҳаётда бўлганидек, мафкура, тарих, адабиёт ва санъат соҳаларида ҳам кўплаб жиддий хато ва чалкашликларга йўл қўйилгани эндиликда бутун мураккаблиги ва фожиаси билан аён бўляпти. Халқимизнинг яқин ўтмиши ва маданияти тарихини ҳолисона ўрганиш, Ўрта Осиё ва чор Россия муносабатлари тарихи мавзусини илмий асосда ёритиш ва унга ижтимоий адолат нуқтаи назаридан баҳо бериш ҳамда тарихийлик ва бадиий талқин муаммоларини кенг ўрганиш маънавиятимиз ва истиқлол мафкурасининг ҳам долзарб муаммоларидан саналади.

Таассуф билан айтиш жоизки, ўтган аср иккинчи ярми ва асримиз бошларида юз берган тарихий воқеа-ходисалар то мустақиллик йилларига қадар бирёқлама, яъни тарихийлик ва бадиийлик мезонларига бутунлай зид равишда ёритилди. Яъни Ўрта Осиё ва Қозоғистон халқлари ўтмиши даги фожиаларга тўла бўлган бутун бир давр ва бу даврда энг фаол ва миллатпарвар куч сифатида майдонга келган жадидчилик ҳаракати ва адабиётининг асл мақсади ва улкан ижтимоий-сиёсий аҳамияти кўплаб тарихий- адабий манбаларда бутунлай бирёқлама талқин этилди. Фитрат ва Чўлпон, Бехбудий ва Қодирийлар асос солган жадид адабиётининг улкан аҳамияти шундаки, бу тарихий ҳақиқатни фавқулодда катта жасорат ва маҳорат билан, халқ ва миллат манфаатлари нуқтаи назаридан ҳаққоний акс эттирган эди. Афсуски, ижтимоий-сиёсий ва адабий эстетик тафак куримизнинг юксак бир босқичи бўлган жадид адабиётининг бу каби ёрқин қирралари ҳолис баҳоланмасдан, аксинча, кескин қораланиб келинган. Жадидлар раҳнамоси Бехбудий маърифат, диний эътиқод, қадриятларга эҳтиром каби муқаддас тушунчалар миллатни сақлаб қолишнинг энг ишончли воситаси эканлигини таъкидлаган эди. “Ўткан кунлар” халқимиз томонидан севиб ўқиладиган кунлари М.Шевердиннинг машъум мақоласи чоп этилган: ”Ўзбекларнинг биринчи романи- Қодирийнинг романи ғоявий жиҳатдан бизга ётдир... унда эскича одат, Қуръон, ўтмиш, “олижаноб қадим замонлар” тарғиб қилинади...” Бу нафақат Абдулла Қодирий ижодига, балки миллатимиз, дину-эътиқодимиз ва маданий меросимизга нисбатан ғаддор тузум сиёсатининг манфур бир кўриниши эди. Қодирий улкан истеъдод соҳиби бўлиши билан бирга исломий маърифат ва Қуръоннинг ҳаётий ва оқилона талаб-йўриқларига қатъий амал қилган, имон-эътиқодли зиёли ижодкор бўлгани учун ҳам миллатимиз келажагини ўқишда, илм-урфонда кўролган. Жаҳолатдан қутулиш йўли илм-маърифат эканлигини 100 йил олдин романларида ва “Миллатимга бир қарор” каби асарларида ҳам чуқур ифодалаган.³ Халқ ҳаётини реал акс

эттириб, ўзликни англашда катта роль ўйнаган Чўлпоннинг “Ўзбегим”, “Бузилган ўлкага” каби шеърлари ҳам миллатчиликда айбланди. 20-30-йиллари авж олган бешафқат мафкуравий хуружлар кейинчалик ҳам давом этади. Ойбек, Абдулла Қаҳҳор асарларида ҳаққоний тасвирланган халқ ҳаёти ва миллий ҳамда диний урф-одатлар ҳам машъум тузум сиёсати ва мафкураси томонидан кескин қораланиб, ғоявий зарарли эпизод сифатида талқин этилган. Ўзларининг улкан истеъдоди билан халққа садоқат билан хизмат қилган улуғ адибларимиз кўрган ноҳақлигу фожеаларнинг асл сабаб-оқибати ҳақида Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов армон билан мушоҳада юритиб, шундай ёзади: “улар ғоят мураккаб, ғоят зиддиятли, таҳликали бир даврда яшаб ўтди. Мустабид империянинг беомон мафкураси, мустамлакачилик сиёсати минглаб ҳақгўйлар бошини ейишга улгурди, қанчадан-қанча истеъдод эгаларининг бўйнига бўйун туруқ солишга эришди. Ноғорасига ўйнашни хоҳламаганларни қатл қилди, қувғин остига олди. Шу тариқа ўзбек халқи ўзининг ўнлаб беқиёс фарзандларидан бевақт айрилди. Мадҳиябозлик адабиётнинг оммавий таомилига айланган. Не-не гўзал ташбеҳлар, чакмоқдек мисралар сомон орасидаги қаҳрабо бугдой доналаридек назардан қолиб кетар эди. Ушбу аччиқ ҳақиқатни, айниқса, бугунги ёшлар теран тушунмоқликлари керак.

Адабиётимизни янги бир босқичга кўтарган Эркин Воҳидовнинг “Ўзбегим”, “Изтироб”, Абдулла Ориповнинг “Ўзбекистон”, “Жавоб” каби шеърлари ва публицистик мақолалари, энг аввало, ҳақгўйлиги ва миллатпарварлик руҳи билан Навоий ижодий анъаналари билан ҳамоҳанглик касб этганлиги халқимиз маънавий ҳаёти ва тафаккурида улкан ўзгариш ясаганлиги айтилиши ҳақиқатдир. Ёхуд уларга издош бўлган Шавкат Раҳмон ва Муҳаммад Юсуф шеърляри, Тоғай Муродларнинг қисса ва романлари ҳам чинакам миллатпарвар адиблар сифатида ўзбек халқи, миллати ор-номуси, халқаро обрў-эътибори учун курашганлигидан ёрқин далолат бериб туради. Буюк шоир ва ёзувчиларимиз анъана ва эътиқодига содиқ Тоғай Муроднинг маҳорати шундаки, асарларида миллий қадриятларимиз ва халқимиз бошидан кечирган залворли тарихий ўтмиш ҳаққоний акс этирилади. Натижада “бахтиёр ва фаровон социалистик турмуш” деб мадҳ этиб келинган кечаги кунларимиз ҳақидаги ҳавоий фикрларимиз бутунлай ўзгаради. Бинобарин, ўзбек деҳқонлари ва қишлоқ аёлларининг дард-ситамли кечинмалари, кул каби итоаткор ва фидоий пахтакорларнинг беқадр меҳнати, афтодаҳол туриш-турмуши ҳақидаги тасаввурларимиз ўта юзаки эканлигига ва улар донгдор ёзувчилар ва москвалик сайёр режиссёрларнинг баландпарвоз сўзлари-ю ҳақоратомуз ҳамду санолар идай ҳаёт ҳақиқатидан йироқ сохта мақтовлар эканлигига иқрор бўламиз. Шу жиҳатларига кўра “Отамдан қолган дала лар” романини халқимиз ва юртимиз бошидан кечган фожеаларга тўла бўлган бутун бир даврнинг бадиий солномаси деб аташ ҳам мумкин. Тоғай Мурод буюк Навоий ижоди ва юксак гуманистик ғояларининг ворислари бўлган Қодирий, Чўлпон, Ойбек ва Қаҳҳорлар каби адабиётни, ижодни муқаддас билган адиблардан эди. У ўзи орзу қилгандай, ҳақ сўзи, ҳаққоний асарлари билан халқимизга маънавий ҳайкал қўя олди. Тоғай Муроднинг “Ёш қаламкашларга тилакларим” мақоласида ҳақиқий

иждокорнинг адабиёт ва халқ олдидаги муқаддас бурчи ва вазифаси таъкидланган теран фикрлар тафаккур имизни янгилайди. “Биродар, мен сизни Ўзбекистон давлатингиз йўлидан борсангиз, дейман. Мен сизни ўзбек элидан намуна олсангиз, дейман”⁶ деган сўзлари барчамизга улуғ адибларимизнинг эзгу васиятидек туюлади. Улар халқимиз бошидан кечирган фожиаларни унутмасликка, миллий уйғониш ва тикланишдан миллий тараққиёт сари юксалаётган янги Ўзбекистон имизни ва мустақиллигини буюк аجدодларимиздай қадрлашга ва унга садоқат билан хизмат қилишга ундайди. Бундай миллатпарвар адибларимиз ҳаёти ва ижодининг барча мизга ибрат бўладиган ёрқин жиҳатлари ҳам, аввало, мана шунда бўлса керак. Она тилимиз ва адабиётимизнинг буюк яловбардори Навоий анъаналарига ворис бўлган мумтоз адибларимизнинг улкан хизмати яна шундаки, улар ўзларининг етук бадиий асарлари билан адабиётимизни янги бир поғонага кўтариш баробарида миллий тилимизнинг бойиши ва ривожига ҳам бекиёс ҳисса қўшдилар. Уларнинг адабиётимиз хазинаси дан ўрин олган асарлари нафақат ҳаётий мазмуни ва ёрқин характерлари билан, балки ўзбек тилимиз нафосати ва бойлигини ўзида мужассамлаштирганлиги билан ҳам ажралиб туради. Сўз санъати барча замонларда ҳам адабиётнинг, демакки, танқид-адабиётшуносликнинг ҳам мангу муаммоларидан бири бўлиб келган. Она тилимиз Давлат тили сифатида яшар экан ва унинг равнақи йўлида барчамиз масъул экан миз, буюк адибларимиз ижоди ва бадиий тил сабоқлари янада чуқур аҳамият касб этади. Шу муносабат билан адабиёт ва танқидчилигимиз ва маънавиятимиз учун ҳам муҳим бир ҳолатга эътибор қаратиш лозим. Баъзи таниқли танқидчи ва адабиётшуносларимизнинг мақола ва тадқиқотларида бадиий асар тили масаласига деярли эътибор берилмаслигини оқлаб бўлмайди. Бу- маънавий тафаккуримиздаги бир кемтиклик саналади.

Тил шундай бир кўзгуки, унда бадиий адабиётнинг барча фазилат ва қудрати акс этади. Дарҳақиқат, сўз илоҳий бир неъмат. Ҳар бир иждокорнинг дард-қувончи, ўй-тафаккури, унинг бор таланти ва аъмоли ҳам, энг аввало, сўзида намоён бўлади. Навоий ва унга издош бўлган улуғ адиб-мутафаккирлар ҳамиша миллий тилимиз софлиги ва равнақи учун фаол курашган. Бу билан ҳам ўзларининг ватанпарварлик бурчини адо этишган. Олимларимиз фахр билан айтганидек, “она тилимизни севишда, ардоқлашда, ҳимоялашда қанча авлодларга йўл кўрсатган буюк Навоийнинг туркий тилимиз шаъни ва тақдири учун мардона кураш олиб борганига ҳар қанча ҳавас қилсак ва ундан ўрнак олсак, арзийди”.⁵ Улуғ адибларнинг тилимиз жонкуяри сифатидаги серқирра фаолияти ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш ва миллий тилимизнинг равнақи йўлида жонбозлик қилиши ҳар бир зиёли иждокорнинг юксак ватанпарварлик бурчига айланган пайтда иждодий бир намуна бўлиб хизмат қилади. Донишмандлар айтганидек, тоғ чўққилари юксаклиги олисдан қаралганда, янада яққолроқ кўзга ташланади. Бу ташбеҳни ўзбек тилимизнинг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеи тўғрисидаги Фармонга нисбатан

ҳам қўллаш мумкин. Бу тарихий Фармоннинг ҳалқимиз маданияти ва ёш авлоднинг камолоти учун нечоғлик катта ижтимоий-сиёсий ва тарбиявий аҳамиятга эга экани йиллар ўтган сари янада равшанроқ намоён бўли шубҳасиздир.

Адабиётлар:

- 1.Икромов А.Избран.соч.в 3т-х.т.2,Т.:1973.с.515.
- 2.Чўлпон. Адабиёт надир. Т.:1994.57-б.;
- 3.Абдулла Қодирий. Диёри бақр. Тошкент. Янги аср авлоди. 22-б.
- 4.Тоғай Мурод.Ёш қаламкашларга тилакларим. Бу дунёда ўлиб бўлмайди.Т.:2001.196-б.
- 5.Собиров А. Сўз бойлигимизнинг сергак посбони.А.Навоий ва XXIаср.Т.:2018.266-б. Жумаев Н.Давлат тили нуфузи ва мавқеи.- “Тил ва адабиёт таълими”, №1.2020.